
تاریخ اصول فقه

تألیف: دکتر ه. حنفی سعیدالغن

(رئیس پیشین گروه عقائد و ادب و ادبیات دانشگاه دمشق)

ترجمه و توضیح: دکتر جلال جلال زاده

(عضو هیأت علمی گروه فقه شافعی دانشکده الهیات دانشگاه تهران)

تاریخ اصول فقه

مؤلف: دکتر مصطفی سعیدالخن

مترجم: دکتر جلال جلالی زاده

ناشر: نشر احسان

محل چاپ: مهابت

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۵

تعداد: ۲۰۰۰

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۳۹-۱۴۶-۵

سرشناسه: الخن، مصطفی سعید

Khann, Mustafa Said

ابحاث حول اصول الفقه الاسلامی: تاریخه

و تطوره . فارسی.

تاریخ اصول فقه / تالیف مصطفی سعیدالخن؛

ترجمه و توضیح جلال جلالی زاده.

تهران: نشر احسان، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۳۵۲ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۳۹-۱۴۶-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

عنوان دیگر: پژوهش‌هایی درباره‌ی تاریخ و

تحول اصول فقه

موضوع: اصول فقه اهل سنت — تاریخ

موضوع: اصول فقه — تاریخ

جلالی زاده، جلال، ۱۳۳۹ - ، مترجم

رده‌بندی کنگره: ۱۵۷/خ۹الف ۲۰۴۱ BP

ردیف: ۳۱۱/۲۹۷

شماره ثبت اسناد ملی: ۳۸۹۷۴۹۸

توسعه

تهران: خ انقلاب، رویروی دانشگاه تهران.
پاساژ فروزنده . شماره ۴۰۶ . تلفن . ۶۶۹۵۴۴۰۴

فهرست مطالب

- پیش‌گفتار مترجم ۹
- مقدمه مؤلف ۱۱
- بخش اول: تاریخ قانون گذاری و منابع آن ۱۷
- فصل اول: تاریخ گذاری و منابع آن در زمان پیامبر ﷺ ۱۷
- ۱- وحی - که در کدام رسالت متجلی است - منبع قانون گذاری در زمان پیامبر ﷺ است. ۱۷
- ۲- قرآن کریم در زمان پیامبر ﷺ ۲۴
- ۳- سنت در زمان پیامبر ﷺ ۲۷
- ۴- اجتهاد در عصر پیامبر ﷺ ۳۱
- فصل دوم: قانون گذاری در عصر صحابه رضی الله عنهم ۴۵
- منابع قانون گذاری در این دوره ۵۲
- منابع قانون گذاری در عصر صحابه ۵۳
- ۱- منبع اول: قرآن کریم. ۵۴
- الف- قرآن در زمان پیامبر ﷺ ۵۴
- ب- قرآن در زمان ابوبکر رضی الله عنه ۵۴
- ج- قرآن در زمان عثمان بن عفان رضی الله عنه ۵۷

- ۵۹ ..... ۲- منبع دوم: سنت نبوی
- ۵۹ ..... الف- سنت در زمان پیامبر ﷺ
- ۵۹ ..... ب- سنت در دوره صحابه رضی الله عنهم
- ۶۰ ..... ۳: منبع سوم قانونگذاری: اجتهاد
- ۶۲ ..... سبب اختلاف صحابه در احکام فقهی
- ۶۳ ..... تاریخ قانونگذاری در زمان صحابه
- ۶۹ ..... فصل سوم: سرانگیزی در دوره تابعین و پیشوایان فقهی بعد از آنان
- ۷۵ ..... بخش دوم: اصول فقه، پیدایش، تدوین، تحولات و تغییرات آن
- ۷۵ ..... فصل اول: تعریف اصول فقه
- ۹۱ ..... فصل دوم: منشأ پیدایش آراء اولی
- ۱۰۱ ..... فصل سوم: اولین تدوین کننده علم اصول فقه
- ۱۱۳ ..... فصل چهارم: رساله‌ی شافعی در اصول
- ۱۲۷ ..... فصل پنجم: علم اصول فقه پس از شافعی رحمته الله علیه
- ۱۳۳ ..... فصل ششم: پیدایش و تحول علم اصول فقه در تاریخ اسلام
- ۱۴۳ ..... بخش سوم: اصول اثنه‌ی چهارگانه
- ۱۴۳ ..... فصل اول: اصول فقه امام ابوحنیفه رحمته الله علیه
- ۱۴۳ ..... الف- زندگی‌نامه‌ی امام ابوحنیفه
- ۱۴۵ ..... ب- قواعد اصول مذهب ابوحنیفه
- ۱۹۵ ..... فصل دوم: امام مالک و اصول مذهب او

۱۹۶.....	اصول مذهب امام مالک <small>رحمته الله</small>
۲۲۳.....	فصل سوم: امام شافعی و اصول مذهب او.....
۲۲۳.....	زندگی امام شافعی <small>رحمته الله</small> .....
۲۲۷.....	اصول مذهب شافعی <small>رحمته الله</small> .....
۲۶۱.....	فصل چهارم: امام احمد بن حنبل و اصول مذهب او.....
۲۶۱.....	۱- شرح حال امام احمد بن حنبل <small>رحمته الله</small> .....
۲۷۰.....	۲- اصول مذهب امام حنبل <small>رحمته الله</small> .....
۳۱۱.....	بخش چهارم: مکاتیب اصول فقه.....
۳۱۱.....	فصل اول: روش متممات.....
۳۲۷.....	فصل دوم: مکتب فقها.....
۳۳۵.....	فصل سوم: جامع بین دو روش محسب و حلما و فقیهان.....
۳۴۱.....	فصل چهارم: مکتب استخراج احکام فقهی از صنایع.....
۳۴۷.....	فصل پنجم: مکتب مقاصد شرعی در اصول فقه.....

پیش‌گفتا، ترجمه

بر هیچ دانش‌پژوهی اعم از مسلمان و غیرمسلمان پوشیده نیست دانش اصول فقه از دانش‌هایی است که دستاورد دانشمندان اسلامی بوده و به عنوان ابزار میسر کردن اجتهاد در طول تاریخ اسلام مورد استفاده قرار گرفته است، از آنجایی که فقه و اصول فقه لازم و ملزوم یکدیگرند و فقه به معنای علم به قوانین اسلامی و اصول به معنای علم روش‌های استنباط احکام در دوره‌های مختلف مختلف محفل مراجعه علما و محققان بوده‌اند، ضروری است که در راستای فهم مقتضیات زمان و مکان با تاریخ علم اصول فقه آشنا شد و به‌طور دقیق و عمیق سیر تحول و تکامل تئوری‌های مختلف و پایه‌گزاران این علم و صاحب‌نظران و مکاتب مختلف آن را شناخت.

همان‌گونه که فقه یعنی علم حلال و حرام با نزول قرآن و ورود سنت جایگاه خود را در میان مسلمین باز کرد، علم اصول فقه نیز همزمان و هم‌نام با آن مراحل تطور و تحول را پشت سرگزارده است.

اما مشخص است که از نظر تدوین و تألیف قبل از امام شافعی رحمه الله نوشته یا سندی در این مورد وجود ندارد و او اولین کسی است که با نوشتن کتاب الرساله باب نگاشتن در این علم را باز کرد و دیگر فقها با الگوبرداری از او به تحول و تکامل این علم کمک کردند و این علم مانند هر پدیده‌ای دیگری مراحل رشد و نمو و رکود و ایستایی را تجربه کرد.

همان‌گونه که در فقه لازم است مجتهد با دیدگاه‌های فقهی، مسائل اختلافی و اجماع فقها آشنا باشد، همین‌طور لازم است دانشجوی رشته فقه تاریخ علم اصول را با دقت مطالعه کند و با مکاتب مختلف و طریقه‌های گوناگون آن آشنا شود تا بهتر بتواند به تفاوت دیدگاه‌های فقها پی ببرد، با دید گسترده‌ای مسائل اختلافی را مورد بررسی قرار دهد و از افتادن در دام تعصب و افراطیگری خود را بپرهاند.

نحوه‌ی اجتهاد در عصر پیامبر ﷺ و خلفای راشدین و تأثیر همجواری مسلمانان با اهل کتاب و میزان دوری و نزدیکی مسافت با مدینه، پراکندگی فقها، امکان آماده از اجماع یا آرای فردی، تشکیل دو مکتب اهل حجاز و اهل رأی، سنت‌گرایی و نوگرایی، جمع بین آرای هردو مکتب و پایه‌گذاری دو طریقه متکلمان و فقیهان، تشن اشاعره و معتزله در پویایی و شکوفایی اصول فقه، رابطه بین کلام و اصول، جمع بین دو مکتب، تأثیر و تأثر علم اصول فقه، ظهور شاطبی و طرح و الگوی جدید مکتب عاصدی و مکتب تخریج فروع از اصول و ضرورت پیرایش اصول فقه از زوائد، هرگی در کتاب‌های اصول و تاریخ آن مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

نظر به نبود کتابی کامل درباره تاریخ اصول فقه به زبان فارسی و نیاز دانشجویان رشته‌های فقه و حقوق به‌ویژه فقه اسلامی به چنین منبعی، لازم دانستم به برگردان کتاب «أبحاث حول أصول الفقه» اثر مرحوم تاریخی و تطوره» از استاد دکتر مصطفی سعید‌المخن اقدام نمایم و آن را تاریخ علم اصول فقه نامیدم. امید است خوانندگان را مفید افتد و صاحب‌نظران نیز با ارائه نظرات و راهنمایی‌های خود راه را برای انجام کارهای مفیدتر در این زمینه هموار نمایند.

دکتر جلال جلالی‌زاده

عضو هیئت علمی گروه فقه شافعی

دانشکده الهیات دانشگاه تهران

مقدمه‌ی مؤلف

ستایش خدایند که در اب عربی استوار را بر فرستاده‌اش فرو فرستاد و آنچه را که به خیر و صلاح ما مه‌ نژاد و ملت‌هاست در آن بیان کرد.

درو و سلام بر سرررمان حضرت محمد ﷺ باد که به سوی عرب و عجم فرستاده شد و با کامل‌ترین وجه آن را آن مکان به تبلیغ آن شده بود ابلاغ کرد و نیز بر آل و یارانش و کسانی که از آن سبکی پیروی کردند، تا زمانی که زمین برچیده می‌شود و خداوند جان همه زمینیان را می‌گیرد.

در آغاز سده‌ی پانزدهم هجری، دانشگاه‌های محمد بن سعود در کشور عربستان سعودی تصمیم گرفت جشنواره‌ای را به مناسبت آغاز این قرن برگزار نماید؛ بر این اساس از گروهی از علما که حسن ظن می‌رمت بواجب در موضوعات خاصی قلم فرسایی کنند دعوت به عمل آمد و از کسانی که این سخن شامل حالشان شد من بودم (که در آن زمان استاد دانشکده الهیات دانشگاه دمشق بودم). از این‌جانب درخواست شد تا موضوعی را تحت عنوان «پژوهشی درباره‌ی تاریخ اصول فقه و مکاتب اصولی و فقهی و مهم‌ترین دانشگاه‌هایی که به تدریس این دو علم می‌پردازند، بنویسم».

در آن زمان با شتاب و با در نظر گرفتن وقتی که برایم میسر بود و همین‌طور با در نظر گرفتن جایگاه مسؤولی که از من نوشتن چنین موضوعی را درخواست کرده

بود و به حسب مناسبتی که به خاطر آن نوشتن کتابی درباره‌ی این موضوع از من خواسته شده بود این خواسته را اجابت کردم و دست به نگارش آن زدم؛ به هر دلیل جشنواره برگزار نشد ولی «مؤسسه الرساله» در دمشق تصمیم گرفت این موضوع را با این عنوان مصوب چاپ نماید و آن‌گونه که می‌خواست کار کتاب به پایان رسید و به چاپ آن همت گماشت. احساس کردم که در این روزگار نیاز برای نوشتن کتابی درباره‌ی این موضوع بنا به دلایلی که مقتضی آن است بسیار بیش‌تر از گذشته است.

و همین‌طور لازم دانستم تاریخ علم اصول فقه را مجزا از تاریخ فقه بنویسم، چون هر کدام به تنهایی علم مستقلی است و نیاز به پژوهشی جداگانه دارد و دلایلی که موجب شده تا درباره‌ی هر یک از آن‌ها کتاب مستقلی بنویسم عبارتند از:

۱- شریعت اسلامی با منابع سرشارش این توانمندی را دارد که برای هر مسأله جدیدی تار و رستخیز حکم شرعی ارائه نماید.

۲- پیشوایان فقهی، احکام فقهی را بر اساس هوی و هوس استنباط نکرده‌اند، بلکه هر حکمی را که استنباط کرده‌اند بر اساس قواعد و اصولی است که از کتاب خدا و سنت پیامبر ﷺ گرفته شده‌اند.

۳- کسی که بخواهد معنای سخن خدا و پیغمبرش را بفهمد، نمی‌تواند تنها به گفتن این جمله که کتاب و سنت ما را بس است اکتفا کند، بلکه باید از قواعد و اصولی که از کتاب و سنت گرفته شده‌اند استفاده کند.

۴- تبیین اصول هر یک از مذاهب چهارگانه که مرسلان آن مذاهب بر آن‌ها اعتماد کرده‌اند، زیرا بسیاری از فقه‌پژوهان به شناخت روش و جهت استنباط با توسل به آن به استنباط حکم رسیده‌اند و چنین نیازی بیشتر احساس می‌شود.

۵- پیش از پرداختن به تاریخ علم اصول فقه و منشأ آن، درباره قانونگذاری در زمان پیامبر ﷺ و اصول تشریح در زمان ایشان، سپس درباره منابع قانونگذاری در زمان صحابه و تابعین سخن گفته‌ام و بعد از آن درباره نشو و نمای اصول فقه، اصول هر مذهب، مکاتب اصولی و دیدگاه‌های آن‌ها و همچنین درباره مهمترین

کتاب‌های که در هریک از این مکاتب تألیف شده بحث نموده‌ام و عنوانی را که برای این مجموعه برگزیده‌ام عبارت است از: «پژوهشی درباره تاریخ و تحول علم اصول فقه» می‌باشد. که انتشارات دارالکلم الطیب نسبت به ارائه و تنظیم فهرست علمی، صفحه‌آرایی و جلدآرایی آن به بهترین شیوه اقدام نمود که از آن‌ها سپاسگزارم. والله ولی التوفیق

دمشق، ۱۳۹۹/۱۰/۵ م

استاد دکتر مصطفی سعیدالخن

مدیرگروه کلام و ادیان دانشگاه دمشق